

УДК 340

DOI 10.31733/2078-3566-2021-2-51-54

Олександр ТАЛДИКІН[®]
кандидат юридичних наук, доцент
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

ПРОТЕКТОРАТ: ПІДХОДИ ДО ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

Розглянуто існуючі в сучасних суспільних науках підходи до визначення поняття «протекторат». На основі їх аналізу зроблено висновок, що визначення поняття «протекторат» має багатоаспектну інтерпретацію. Метою роботи є теоретико-правовий аналіз протекторату, виявлення його ознак та форм. Залежно від суб'єктивного складу, запропоновані моністична та дуалістична інтерпретація поняття «протекторат». Подано авторський варіант поняття «протекторат» як певної форми напівколоніальної, клієнтської державності, яка передбачає залежність однієї держави від іншої у сфері міждержавних відносин та характеризується наявністю факту заступництва сильнішої держави над слабшою. Висвітлено основні ознаки протекторату. Наголошено на тому, що практична реалізація зіткнення цивілізаційних інтересів держав світових лідерів, які прагнуть утворити власні геополітичні кластери впливу, створює умови для нових форм міждержавних відносин, що вже стали класичними, а саме форм клієнтської державності, примушуючи інші держави, які вони включають у сферу своїх інтересів, «з власної волі» віддавати частину своїх прав і повноважень, за умов надання їм підтримки.

Ключові слова: держава, державний суверенітет, квазідержава, держава-клієнт, протекторат, протектор, форма правління, держава-сателіт, маріонеткова держава, колонія.

Постановка проблеми. Практична реалізація зіткнення цивілізаційних інтересів держав-світових лідерів, які прагнуть утворити власні геополітичні кластери впливу, створює умови для нових форм міждержавних відносин, що вже стали класичними, а саме форм клієнтської державності, примушуючи інші держави, які вони включають у сферу своїх інтересів, «з власної волі» віддавати частину своїх прав і повноважень, за умов надання їм підтримки. Йдеться про такі форми, як: асоційована держава, держава-сателіт, маріонеткова держава, неоколонія та протекторат. Схожі між собою, об'єднані однією суттєвою рисою – наявністю обмеженої влади, ці форми потребують ретельного аналізу. Варто звернути увагу на той факт, що термінологія визначення цих форм була об'єктом дослідження у політологів, філологів та істориків, та потребує додаткової державно-правової інтерпретації.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Теоретичну основу статті склали положення, вироблені всесвітньою історією, загальною теорією держави і права, конституційним правом та політологією. Сформульовані теоретичні узагальнення спиралися на наукові досягнення вітчизняних та зарубіжних авторів. Окремо вважасмо за необхідне зазначити деякі з них. На окремі аспекти змісту терміну «протекторат» звертав увагу Райzman В. Інтерпретацію терміну «протекторат» здійснювали: Бакаєв О. В., Горобець В. М., Онацький Є., Сухарев А. Я., Крутских В. Е. та інші.

Складовою історіографічного підґрунтя дослідження виступили попередні праці автора: «Поняття та класифікація квазідержав» [1], «Криза держав: типологія відповідно до соціально-економічної формації та форми держави» [2], «Реальний суверенітет держави в умовах глобалізації» [3], «Реальний (абсолютний) суверенітет держави та його складові в умовах глобалізації» [4] та інші.

Разом з тим питання інтерпретації поняття «протекторат», залишається дискусійним й потребує окремого уточнення.

Отже, метою роботи є теоретико-правовий аналіз протекторату, виявлення його ознак та форм.

© Талдикін О. В., 2021

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8681-5523>

alexall14@gmail.com

Виклад основного матеріалу. Поняття протекторат (від лат. *protector* – покровитель) сьогодні не має єдиного усталеного тлумачення та використовується в багатьох варіаціях. Серед них, з урахуванням означеної тематики, варто звернути увагу на моністичний та дуалістичний підходи до розуміння протекторату, коли визначальним критерієм такого розподілу буде кількісний суб'єктивний склад. Дуалістичний підхід є більш розповсюдженим та передбачає існування наступних варіантів.

Бакаєв О. В. визначає протекторат як форму залежності, за якої держава на підставі укладеного спеціального міжнародного договору визначає і здійснює зовнішні відносини іншої держави, бере на себе захист її території і фактично ставить під свій контроль її внутрішні справи. Держава, над якою встановлено протекторат, лише формально зберігає ознаки державності [5].

На думку Горобця В. М., протекторат є формою міждержавних стосунків, що ґрунтуються на договорі, відповідно до якого між сильною і слабкою державами встановлюються особливі обопільні зобов'язання та права, що передбачають захист першою другою, а також певні послуги другою першій, хоча при цьому слабша сторона не втрачає свого суверенітету [6].

Онацький Є. розуміє протекторат як опіку сильнішої держави над слабшою, на основі договору, за яким сильніша держава перебирає на себе оборону слабшої від зовнішніх та внутрішніх небезпек, за умов контролю над зовнішньою політикою [7].

Райзман В. розглядає протекторат як державу, що знаходиться під контролем та захистом іншої суверенної держави [8].

Існує також думка, що протекторат – це форма напівколоніальної залежності держав, де держава протектор бере на себе такі сфери державної діяльності, як зовнішні відносини, командування збройними силами, правосуддя, деякі фіскальні функції [9].

На основі вище наведеного можна визначити, що, поза всяким сумнівом, протекторат є певною формою напівколоніальної, клієнтської державності, яка передбачає залежність однієї держави від іншої у сфері міждержавних відносин та характеризується наявністю факту заступництва сильнішої держави над слабшою.

Розуміння протекторату, в його моністичному сенсі, з огляду на його існування лише в одній державі хоча й було у ретроспективному аспекті первинним, отримало менше варіацій. Так, протекторат сприймається, як форма тимчасової одноосібної влади, особи (протектора), який управляє державою з монархічною формою правління до певного часу або за наявності інших особливих обставин, що унеможливають реалізацію владних повноважень монаршою особою (наприклад: настання повноліття спадкоємця престолу, вагітність, хвороба та інші). Майже поодиноким прикладом може слугувати англійське королівство середини XVII ст., де під час останнього періоду буржуазної революції з'являється титул лорда-протектора, що у свою чергу й обумовлює його відповідну назву: період протекторату О. Кромвеля.

Безумовно, що ознаки протекторату залежать від моністичної та дуалістичної підходів до його інтерпретації.

Ознаки дуалістичного розуміння протекторату:

1. Це така форма владних відносин, які виникають та розвиваються в площині державної влади.
2. Це наявність принаймні двох суб'єктів міждержавних відносин: держави-протектора, яка здійснює владний вплив та протегованої держави, над якою такий вплив реалізується.
3. Протекторат виникає, як правило, на основі відповідного договору між державою-протектором та протегованою державою.
4. Історичний досвід дає всі підстави вести мову про нерівноправність сторін такого договору, адже це завжди угода сильного зі слабким.
5. Протекторат передбачає втрату (передачу) частини державного суверенітету від протегованої держави до держави-протектора, що само собою не може не передбачати факт міждержавного політичного підпорядкування.
6. Наявність протекторату містить не тільки елементи захисту, але й має всі підстави для подальшого розвитку загрози незалежному існуванню держави.
7. До кола питань, над якими втрачає владний контроль держава, що є протегованою, як правило, відносять ключові: зовнішні відносини, збройні сили та фіскальна система.
8. Наслідки факту існування договору про протекторат, таким чином, також можуть бути різнополярними: від ліквідації загроз за умов заступництва (зовнішньої, внутрішньої) до остаточної втрати суверенітету.
9. Залежність протегованої держави від держави протекторату, що формується, полягає не тільки в політичній площині, а й в економічній, військовій та інших сферах.

Ознаки моністичного розуміння протекторату:

1. Належність держави до монархічної форми правління.
2. Тимчасовий характер одноособної влади, особи (протектора).
3. Наявність особливих обставин, що унеможливають повноцінну реалізацію владних повноважень монаршою особою.

Висновки. Поняття «протекторат» сьогодні не має єдиної інтерпретації та використовується в багатьох значеннях. Серед них, з урахуванням означеної тематики та з огляду на його суб'єктивний склад, варто звернути увагу моністичне та дуалістичне розуміння.

Дуалістичне розуміння протекторату є більш розповсюдженим та передбачає існування чисельних варіацій, але всі вони передбачають наявність принаймні двох суб'єктів міждержавних відносин: держави-протектора, яка здійснює владний вплив та протегованої держави, над якою такий вплив реалізується.

Розуміння протекторату в його моністичному сенсі, сприймається як форма тимчасової одноособної влади, особи (протектора), яка керує державою з монархічною формою правління до певного часу або за наявності інших особливих обставин, що унеможливають реалізацію владних повноважень монаршою особою.

На основі вищенаведеного можна визначити, що протекторат є певною формою напівколоніальної, клієнтської державності, яка передбачає залежність однієї держави від іншої у сфері міждержавних відносин та характеризується наявністю факту заступництва сильнішої держави над слабшою (дуалістичне розуміння) або атиповою формою монархії (моністичне розуміння).

Список використаних джерел

1. Талдикін О. В. Поняття та класифікація квазідержав. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2017. № 1. С.110-116.
2. Талдикін О. В. Криза держав: типологія відповідно до соціально-економічної формації та форми держави. Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти. Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (ДДУВС, 13.03.2020). С. 60-62.
3. Талдикін О. В. Реальний суверенітет держави в умовах глобалізації. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. Спеціальний випуск № 3 (94). С.65-70.
4. Талдикін О. В. Реальний (абсолютний) суверенітет держави та його складові в умовах глобалізації. Проблеми правового регулювання общественных отношений : теория, законодательство, практика. сб. материалов Межд. науч.-практ. конф. Брест, 23-24 нояб. 2018 г. С.180-183.
5. Бакаев О. В. Протекторат. *Юридична енциклопедія* : [у 6 т.] / ред. кол. Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. Київ. Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2003. Т. 5 : П. С. 736 с. URL: <https://cyclor.com.ua/content/view/1276/58/1/12/#29412> (дата звернення 15.05.2021).
6. Горобець В. М. Протекторат. *Енциклопедія історії України* URL:http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Protektorat (дата звернення 15.05.2021).
7. Онацький Є. Протекторат. *Українська мала енциклопедія* : 16 кн. : у 8 т. Накладом Адміністрації УАПЦ в Аргентині. Буенос-Айрес, 1963. Т. 6, кн. XII : Літери По - Риз. С. 1525.
8. Reisman, W. (1 January 1989). "Reflections on State Responsibility for Violations of Explicit Protectorate, Mandate, and Trusteeship Obligations". *Michigan Journal of International Law*. 10 (1): 231–240. Retrieved 24 October 2020.
9. Сухарев А. Я., Крутских В. Е., Сухарева А. Я. *Большой юридический словарь*. Москва. Инфра 2003. URL: <https://dic.academic.ru/dic.nsf/lower/17690>.

Надійшла до редакції 15.05.2021

References

1. Taldykin, O. V. (2017) Poniattia ta klasyfikatsiia kvaziderzhav [The concept and classification of quasi-states]. *Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav*. № 1. S.110-116. [in Ukr.].
2. Taldykin, O. V. (2020) Kryza derzhav: typolohiia vidpovidno do sotsialno-ekonomichnoi formatsii ta formy derzhavy [Crisis of states: typology in accordance with the socio-economic formation and form of the state]. *Mizhnarodna ta natsionalna bezpeka: teoretychni i prykladni aspekty: materialy IV Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (m. Dnipro, 13.03.2020)*. Dnipro : Dniprop. derzh. un-t vnutr. sprav, S. 60-62. [in Ukr.].
3. Taldykin, O. V. Realnyi suverenitet derzhavy v umovakh hlobalizatsiyi [Real sovereignty of the state in the context of globalization]. *Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav*. 2018. Spetsialnyi vypusk № 3 (94). S.65-70. [in Ukr.].
4. Taldykin, O. V. (2018) Realnyi (absolutnyi) suverenitet derzhavy ta yoho skladovi v umovakh

hlobalizatsii [Real (absolute) sovereignty of the state and its components in the context of globalization]. Problemy pravovogo regulirovaniya obshchestvennykh otnosheniy : teoriya, zakonodatelstvo, praktika. Zb. materialov Mezhd. nauch.-prakt. konf. Brest, 23-24 noiab. 2018 h. S.180-183. [in Ukr.]

5. Bakayev, O. V. (2003) Protektorat [Protectorate]. Yurydychna entsyklopediia : [u 6 t.] / red. kol. Yu. S. Shemshuchenko (vidp. red.) [ta in.]. Kyiv. Ukrainska entsyklopediia im. M. P. Bazhana. T. 5 : P. S. 736 s. URL: <https://cyclop.com.ua/content/view/1276/58/1/12/#29412>. [in Ukr.]

6. Horobets, V. M. Protektorat [Protectorate]. Entsyklopediya istoriyi Ukrayiny. URL:http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Protektorat. [in Ukr.]

7. Onatskiy, Ye. (1963) Protektorat [Protectorate]. Ukrainska mala entsyklopediia : 16 kn. : u 8 t. Nakladom Administratury UAPT v Arhentyni. Buenos-Aires. T. 6, kn. XII : Litery Po - Ryz. S. 1525. [in Ukr.]

8. Reisman, W. (2020) (1 January 1989). "Reflections on State Responsibility for Violations of Explicit Protectorate, Mandate, and Trusteeship Obligations". Michigan Journal of International Law. 10 (1): 231–240. Retrieved 24 October 2020.

9. Sukharev, A. Ya., Krutskiykh, V. E., Sukhareva, A. Ya. (2003) Bolshoi yurydycheskyi slovar [Large legal dictionary]. M. : Ynfra . URL: <https://dic.academic.ru/dic.nsf/lower/17690>. [in Russ.]

ABSTRACT

Oleksandr Taldykin. Protectorate: approaches to interpretations. The article considers the existing approaches in the modern social sciences to the definition of "protectorate". Based on their analysis, it is concluded that the definition of "protectorate" has a multifaceted interpretation. The aim of the work is theoretical and legal analysis of the protectorate, identification of its features and forms. Depending on the subjective composition, a monistic and dualistic interpretation of the term "protectorate" is proposed. The author's version of the concept of "protectorate" is presented as a certain form of semi-colonial, client statehood, which provides for the dependence of one state on another in the field of interstate relations and is characterized by the fact of patronage of a stronger state over a weaker one. The main features of the protectorate are highlighted. It is emphasized that the practical implementation of the clash of civilizational interests of world leaders seeking to form their own geopolitical clusters of influence, creates conditions for a new life of forms of interstate relations that have become classics, namely forms of client statehood, forcing other states. interests, "of their own free will" to give part of their rights and powers, provided they are supported. We are talking about such forms as: associated state, satellite state, puppet state, neo-colony and protectorate. Similar to each other, united by one essential feature: the presence of limited power, these forms require careful analysis. It is worth noting that the terminology of the definition of these forms has been the subject of research by political scientists, philologists and historians, and requires additional state and legal interpretation.

The concept of protectorate today does not have a single established interpretation and is used in many variations. Among them, taking into account the above topics, it is worth paying attention to the monistic and dualistic approaches to understanding the protectorate, when the determining criterion for such a distribution will be the quantitative subjective composition. The dualistic approach is more common and assumes the following variations, but they all involve at least two subjects of interstate relations: the protecting state, which exercises power, and the protected state, over which such influence is exercised.

Understanding the protectorate in its monistic sense is perceived as a form of temporary sole power, a person (protector) who governs a state with a monarchical form of government until a certain time or in the presence of other special circumstances that make it impossible to exercise power by a monarch.

Based on the above, we can determine that the protectorate is a form of semi-colonial, client statehood, which provides for the dependence of one state on another in interstate relations and is characterized by the presence of a stronger state over a weaker (dualistic understanding) or atypical form of monarchy (monistic understanding).

Keywords: state, state sovereignty, quasi-state, client state, protectorate, protector, form of government, satellite state, puppet state, colony